

Petar Bašić

JOŠ NEKE PREVODILAČKE NEDOUMICE U REDU MISE

Riječi iz naslova “Još neke... nedoumice” upućuju na to da je o nekim nedoumicama već bilo govora.¹ Na njih se, radi lakšega praćenja, ovdje kadšto izričito upućuje.

DUH SVETI I SVETI DUH

Kada je atribut “sveti” sastavni dio osobnog imena, najčešće dolazi, kao i drugi takvi atributi, iza imenice: Duh Sveti, Ljudevit Sveti (nadimak; kao: Ivan Slijepi...). Ali može doći i ispred imenice: Sveta Obitelj, Sveto Trojstvo. I tu je sastavni dio vlastitog imena. Treba međutim razlikovati: sveta Klara (svetica) i Sveta Klara (mjesto). Obično se kaže da treba također razlikovati Sveti Duh (dio Zagreba) i Duh Sveti (božanska osoba), no u praksi nije uvijek tako.²

Istina je da se za dio Zagreba kaže samo Sveti Duh, ali u nazivu božanske osobe atribut “sveti” može doći i ispred imenice. U tome je već na prvi pogled uočljiva podudarnost između grčkoga, latinskoga i hrvatskoga, s time da je ipak utjecaj latinskoga na hrvatski bio neposredniji i sukladnost hrvatskoga

¹ O ovoj temi već sam objavio dva priloga. Prvi u knjizi *O hrvatskome crkvenome jeziku*, Zagreb 2002., str. 6-20: *U susret novomu misalu* (preuzeto iz SB 2001., br. 2., str.157-168, za knjigu doradeno), gdje su problemski postavljena mnoga pitanja vezana za prevođenje; drugi je prilog u *Služba Božja* 2004., br.1., str. 99-103: *O prevodilačkim nedoumicama u himnu ‘Slava Bogu na visini’*. Ovdje se mogu ubrojiti i članci “O krstu i krštenju”, u: *Jezik*, 50/2003., br. 2., str.58-67, i *Treba li hrvatski prijevod molitve ‘Oče naš’ posuremeniti?*, u: *Služba Božja*, 42/2002., br. 4, str. 309-314.

² Više o tome može se naći u knjizi: *O hrvatskom crkvenom jeziku*, str. 28-48: “Kako pisati atribut *sveti/blazeni* uz osobno ime?”

s latinskim veća nego s grčkim. U latinskom se redovito kaže Spiritus Sanctus, ali ponekad i Sanctus Spiritus, npr. u Dj 9, 31: “Et consolatione Sancti Spiritus (tou/avgi.ou pneu,matoj) crescebat”; (prev. Duda-Fučak: I rasla utjehom Svetoga Duha).

Za pozdrav na početku mise uzet je tekst iz 2 Kor 13, 13: “... et communicatio Sancti Spiritus” (kai. h` koinwni,a tou/ a` gi,on pneu,matoj), što Duda-Fučak prevode s “i zajedništvo Duha Svetoga”. Sadašnji pak hrvatski misal ima “i zajedništvo Svetoga Duha” (kao u grčkome i latinskome Vg, NVg i misal), a ponetko je prigovarao da taj prijevod nije dobar, nego da bi trebalo biti “i zajedništvo Duha Svetoga”.

Čini se da ni u latinskome izričaj nije strogo ustaljen. U Dj 2, 38 Vulgata Clementina ima “et accipietis donum Spiritus Sancti”, a Nova vulgata “et accipietis donum Sancti Spiritus” (tako je i u krit. izd. Stuttgart; zapaža se tu usklađivanje s grčkim: th.n dwrea.n tou/ avgi.ou pneu,matoj; Duda-Fučak opet: dar, Duha Svetoga). NVg međutim ne usklađuje s grčkim u Dj 13, 4., nego ostavlja kao u Vg: “missi ab Spiritu Sancto” (Duda-Fučak prevode prema grčkome: “poslani od Svetoga Duha”). Razlika između grčkoga i latinskoga zamjećuje se u još jednom važnom tekstu: “Et baptizate eos in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti” (kai. tou/ avgi.ou pneu,matoj) - hrvatski se tu slaže s latinskim: “i krstite ih u ime Oca i Sina i Duha Svetoga” (Mt 28, 19).

Slaganje u latinskome i hrvatskome imamo i u himnu *Slava Bogu na visini* (završetak): “Iesu Christe, cum Sancto Spiritu...” (Isuse Kriste, sa Svetim Duhom...).

Vratimo se sada pitanju od kojeg smo pošli, pozdravu na početku mise. Tekst je iz Svetoga pisma pa mislim kako se može zaključiti barem to da bi isti tekst trebalo jednako prevesti i u misalu i u Svetome pismu. U hrvatskom je to sada različito: misal ima Svetoga Duha, a Duda-Fučak Duha Svetoga (Rupčić, koliko sam uspio provjeriti, ima uvijek samo oblik Duh Sveti).

Iz toga što je rečeno mislim da bi prednost trebalo dati sadašnjem prijevodu misala, ali pretpostavljam kako bi se mogli naći i novi argumenti za jedan ili drugi oblik.

ACTUS PAENITENTIALIS - POKORNIČKI ČIN

U hrvatskom je i u prvome i u drugome izdanju misala naziv *actus paenitentialis* preveden s pokajnički čin. Pridjev pokajnički

odnosi se na pokajanje, a *paenitentialis* na *paenitentia* (pokora). Dobro je da i u prijevodu ta veza ostane. Zato: pokornički čin.

COFESSIO/PROFESSIO - ISPOVIJED/ISPOVIJEST

Za razliku od hrvatskoga u latinskom su dvije različite riječi: *confiteor/confessio* i *profiteor/professio*. Ta su dva pojma značenjski bliska, s time da drugi uključuje komponentu svečanosti, javnosti, službenosti. A što se tiče uporabe, prvi se u prošlosti, čini se, češće upotrebljavao za grijeh, a drugi za vjeru. Danas je pak, to možemo reći, postalo pravilo. U hrvatskome, kad se taj pojam izražava glagolom, nema mogućnosti razlikovanja: kaže se ispovjediti/ispovijedati i vjeru i grijeh. U svakodnevnom govoru glagol bez dodatka upućuje na ispovijedanje grijeha: ispovjediti se, a ako se želi reći drugo, dodaje se imenica: ispovjediti vjeru. A kad se pojam izražava imenicom, za grijeh se, barem u novije vrijeme, redovito rabi riječ ispovjed, a za vjeru ispovijest. U prošlosti je u hrvatskome takva raspodjela još manje dosljedna nego u latinskome.

Je li potrebno razlikovati između ispovijedi i ispovijesti? Noviji hrvatski rječnici ne snalaze se dovoljno u tome. *Rječnik hrvatskoga jezika* (LZ - ŠK, 2000.) samo upućuje od ispovijest na ispovjed, a pod ispovjed donosi ova značenja: 1. *kršćansko priznavanje svojih grijeha svećeniku: tajna ispovijedi* /!/; 2. očitovanje skrovitih misli, otkrivanje osobnih tajni, pričanje o sebi: *osobna ispovjed*. U *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku* (Liber, 2002.) ova je natuknica posve ista kao u Anićeve posthumnom *Velikom rječniku hrvatskoga jezika*, 2003.): ispovjed (ispovijest): 1. *religiozni vjerski čin priznavanja svojih grijeha svećeniku da bi se nakon pokajanja i pokore dobio oprost* 2. *a. otvoreno i iskreno priznavanje čega, osobito osobne pogreške b. knjiž. književno djelo, pripovijedanje o svojim doživljajima; povijest, uspomene, priča o svom životu i svojim pogreškama* /*Ispovijesti Sv. Augustina*/ 3. *arh. javno očitovanje svojega vjerskog uvjerenja; vjeroispovijest, konfesija*.

Ako se zaustavimo samo na crkvenoj uporabi, ostaje pitanje koje je već postavljeno: kad se već glagol ne razlikuje, treba li razlikovati imenicu za ispovijedanje vjere i za ispovijedanje grijeha? Jezik je sustav koji se neprekidno razvija: riječi neka značenja gube ili nova dobivaju. Najčešće to čini praksa, ali i

norma može poduzeti neke zahvate. U ovom slučaju logično bi bilo da i praksa i norma ili uklone razlikovanje kada se rabi imenica (da ispovijed bude za oba slučaja) ili, ako bi ostale različite imenice, da se pokuša razlikovati i po glagolu.³

ORATIO SUPER OBLATA/MOLITVA NAD PRINOSIMA

Molitva kojom se završavaju obredi pripreme darova u latinskom se zove *Oratio super oblata*, a u hrvatskom je to darovna molitva. Prije najnovije liturgijske obnove ta se molitva u latinskome zvala drukčije (Secreta) pa uspoređivanje sa starijim prijevodom nije moguće.

Dio koji prethodi euharistijskoj molitvi i u kojem se nalazi super oblata s vremenom je postao i do najnovije liturgijske obnove ostao “ofertorij” i po nazivu i sadržajno. Prilikom poslijesaborske obnove i poslije nje mnogo se raspravljalo o nazivu i sadržaju toga dijela. Najviše je kritikama, katkada i preoštrim, bio izložen glagol *offero*, *offerre*, *obtuli*, *oblatum* (odatile *oblatio* i *oblata*). Naziv toga dijela promijenjen je u *praeparatio donorum*, ali su neki elementi još uvijek ostali iz prethodnoga vremena: u molitvi *super oblata* često dolazi glagol *offerre* i imenica *oblatio*, a ostali su i nazivi *cantus ad offertorium*, *ritus ad offertorium* i *oratio super oblata*. Pojam “ofertorij”, kako su mnogi naglašavali, morao bi se odnositi na euharistijsku molitvu. S nazivima bi bilo lakše kad u samoj molitvi *super oblata* ne bi bili česti pojmovi kao *offerre*, *oblata* i sl. A to je veoma star i u ovom dijelu najvažniji element. No i kad je riječ o nazivima, treba prevoditi latinske, a ne stvarati nove nazive. Prijevod pojedinih pojmova bio bi ovaj: *praeparatio donorum* = priprema darova; *offerre* = prinositi (ne: prikazivati); *oblatio/oblaciones* (od: *offerre*) = prinos/prinosi; *oratio super oblata* = molitva nad prinosima (*oblata*, *orum*, *n.* = ono što je prineseno, prinosi);⁴ *cantus ad offertorium* = prinosna pjesma; *ritus ad offertorium* = obred prinosa (usp. OURM 74.).

³ Za glagol “ispovijedam/ispovijedam se”: usp. *O hrv. crkv. jeziku* (v. bilj. 1.), str. 10.

⁴ Postoji i riječ “oblata” (jedinina ž. r.), a budući da prijedlog “super” ide s akuzativom i ablativom, mogla bi nastati dvojba je li ovdje ablativ ž.r. jednine ili akuzativ s.r. množine. Iz jednog sličnog naziva (*oratio super populum*) vidi se da je to ovaj potonji slučaj.

VERBUM DOMINI - RIJEČ GOSPODNJA

Uz pojedina čitanja dolaze različiti elementi koji ističu dostojanstvo Božje riječi u liturgiji. Na kraju svakog čitanja čitač izgovara uvodne riječi na koje narod odgovara poklikom, a za evanđelje to dolazi i prije samog čitanja.

OLM 1981. u br. 125. predviđa mogućnost da se uvodne riječi prilagode mjesnom običaju. Sada ponekad nastane pomutnja u odgovoru naroda, ponajviše stoga što su uz evanđelje predložena dva odgovora različita negoli za druga čitanja, a koji se i međusobno razlikuju, jedan prije, a drugi poslije evanđelja. Zato bi uvodne riječi trebalo prilagoditi u prvom redu tomu da se olakša odgovor naroda. Evo jednoga pokušaja:

za prvo i drugo čitanje:

Verbum Domini. Deo gratias.
prijedlog:

Riječ Gospodnja. Bogu hvala.
*Riječ *Božja*. Bogu hvala.

prije evanđelja:

Lectio sancti Evangelii secundum
Čitanje svetog Evanđelja po I.

N. Gloria tibi, Domine.
Slava tebi, Gospodine.

poslije evanđelja:

Verbum Domini. Laus tibi, Christe.

*Evanđelje Gospodina našega *Isusa Krista*. Slava tebi, *Kriste*.

ili: Evanđelje *Isusa Krista*;

ili: Evanđelje *Kristovo*. Slava tebi, *Kriste*.

PSALMUS RESPONSORIALIS - PRIPJEVNI ILI OTPJEVNI PSALAM?

“Otpjevni psalam (psalmus responsorius) odgovara pojedinom čitanju i obično se uzima iz lekcionara. Da bi narod mogao lakše uzvraćati psalmodijski odgovor (responsum psalmodicum), ponuđen je izbor nekih tekstova otpjevâ i psalama (responsorum et psalmodiarum) prema različitim vremenima liturgijske godine...” (OURM 61).

U liturgiji časova već postoji Kratki otpjev (Responsorium breve). OULČ 49. ovako o njemu govori: “Kao odgovor (ad respondendum) na riječ Božju dodan je responzorijalni pjev ili

kratki otpjev (cantus responsorialis seu responsorium breve)...

Uloga je tih dvaju elemenata ista pa bi ih trebalo jednako i nazvati. Za "responsorium" J. Marević u svome *Latinsko-hrvatskom enciklopedijskom rječniku* (2000.) kaže: "Crkveni pjev u kojemu pojedincu pjevaču zbor pjevajući odgovara", a "otpjev" ovako definira *Hrvatski enciklopedijski rječnik* (2002.): "Oblik pjevanja u kojem zajednica prekida soliste pjevanim retkom", dok za "pripjev" kaže: "Riječi ili stihovi koji se u pjesmi ponavljaju".

Iz svega rečenoga može se zaključiti kako je primjerenije reći *otpjevni psalam* - taj je prijevod točniji i bolje izražava ulogu toga psalma.

VJEROVATI CRKVU ILI U CRKVU?

U latinskom tekstu Nicejsko-carigradskog simbola dolazi izričaj *credo in unum Deum... et in unum Dominum Iesum Christum... et in Spiritum Sanctum... et unam, sanctam catholicam et apostolicam Ecclesiam*. Slično je i u Apostolskom simbolu: *credo in unum Deum... et in Iesum Christum... Credo in Spiritum Sanctum, sanctam Ecclesiam catholicam, sanctorum communionem, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem, vitam aeternam*. Kako se vidi, prijedlog *in* dolazi samo uz božanske osobe. Je li to slučajno ili se time izražava sadržajna razlika? Samo poznavanje latinskog jezika ne bi nam pomoglo riješiti tu dvojbu. Značenje istog izraza s prijedlogom i bez prijedloga vrlo je blisko. Premda se načelno može reći da je prijedložni izraz izričitiji, precizniji, uporabna se razlika, ni u crkvenom latinitetu, ne može jednoznačno razgraničiti. U ovom slučaju više nam pomaže crkvena predaja.⁵

U oba simbola razlikuje se izričaj za božanske osobe i za drugo (Crkvu i ostalo), a komentatori su u tome od davnine vidjeli i sadržajnu razliku. Od suvremenih prijeвода neki, s latinskim, zadržavaju razliku (talijanski, portugalski, njemački), a drugi nemaju razlike (francuski, španjolski, engleski). Hrvatski je među ovim potonjima. Postavlja se pitanje ili prevoditelji nisu uočili razliku u latinskome ili je na svome jeziku nisu mogli izraziti. Pitanje se postavlja i za hrvatski

⁵ M. M. Garijo-Guembe, *Gemeinschaft der Heiligen. Grund, Wesen und Struktur der Kirche*, Duesseldorf 1988., 9-14: I. Einführung: "Credo Ecclesiam".

prijevod. Može li se reći: Vjerujem svetu Crkvu? U starijem je jeziku to bilo sasvim obično. Akademijin *Rječnik* donosi cijeli niz primjera i za “vjerovati koga” i za “vjerovati što”. Evo samo po nekoliko primjera za jedno i za drugo:

a) *Kojega Boga vjerujete; da ga vjerujete; Vjerujemo Božjega Sina za spasenje naše mučena; Mi... ki Isusa virujemo; Koja je fajda virovati jednoga Boga u bistvu, a trojstruka u sobstvu...*

b) Čovjek malo mudar vjeruje *svaku stvar*; Sabor kalcedonski, u komu je odlučeno virovati u Isukrstu *dvije naravi; ovu istinu ... virovati; virovati ... otajstva Trojstva; virujem puti iliti tila uskrsnuće...*

Vjerovati je i danas i prijelazan i neprijelazan glagol. Hrvatski enciklopedijski rječnik ovako ga tumači: *vjerovati... 1. (što) a. držati, smatrati da je nešto onako kako se prikazuje...*

Upravo je to i sadržaj vjerovanja vezanog za Crkvu, općinstvo svetih... život vječni.

U tekstu simbola vjere ovako bi to izgledalo: Vjerujem *u jednoga Boga, Oca svemogućega... I u jednoga Gospodina Isusa Krista, jedinorođenoga Sina Božjega... I u Duha Svetoga, Gospodina i životvorca... I jednu, svetu, katoličku i apostolsku Crkvu (Nicejsko-carigr. simbol) /sadašnji tekst: I u jednu svetu katoličku i apostolsku Crkvu.*

Vjerujem *u jednoga Boga, Oca svemogućega... i u Isusa Krista, Sina njegovu jedinoga... Vjerujem u Duha Svetoga, svetu Crkvu katoličku, općinstvo svetih...* (Apostolski simbol).⁶

VLASTITA - ZAJEDNIČKA/OPĆA SLAVLJA

Nazive koji sadrže riječi “*proprium*” i “*commune*” na hrvatski je teško prevesti, a s time imaju problema i drugi jezici.⁷ Zato je u stručnom hrvatskom nazivlju zadržan latinizam *proprij* i *komunal*. S prevođenjem riječi “*proprium*” manje je teškoća, a riječ “*commune*” poslijesaborske su liturgijske knjige prevele

⁶ U Apostolskom simbolu u hrvatskom prijevodu ni sada nema prijedloga “u”, ali se on očito podrazumijeva. Samo bi se u tumačenju kazalo da prijedlog tu ne dolazi. O samom nazivu „Vjerovanje/Vjerujem/Simbol“ usp. *O hrv. crkv. jeziku*, str. 9.

⁷ Romanskim je jezicima mnogo lakše. Talijanski ima npr. ove nazive: Comuni, Comune della dedicazione della chiesa, Comune dei martiri, nei singoli Comuni, dal Comune... Njemački problem rješava uzimajući latinsku riječ *Commune: Commune-Texte fuer...*

pridjevom zajednički. No potrebno je dodati i imenicu: misa, slavlje, obrazac. Nastaje međutim pitanje ne bi li umjesto zajednički bilo primjerenije opći?

Pogledajmo najprije gdje sve ta riječ dolazi. Za prijevod riječi “commune” donosimo najprije sadašnji prijevod (zajednički), a onda iza kose crte prijedlog novog prevođenja (opći). Tako se može lakše uspoređivati koja riječ obavijesno bolje funkcionira.

1. Proprium de tempore - Sveta vremena
2. Proprium de sanctis - Svetačka slavlja
3. Communia - Zajedničke mise
4. Commune dedicationis ecclesiae - Slavlje posvete crkve
5. Commune Martyrum - Slavlje mučenika

6. Kad god se upućuje na neku zajedničku/opću misu (ad aliquod Commune), izabrat će se prikladniji tekstovi, prema načelima izloženima na početku Zajedničkih/Općih misa (initio Communium).

Ako se pak upućuje na više zajedničkih/općih misa (ad plura Communia), može se uzeti jedan od predloženih obrazaca... Ujedno je dopušteno obrasce iz više misa istog zajedničkog/općeg obrasca (eiusdem Communis) međusobno zamijeniti. Npr. ako je neki svetac ujedno mučenik i biskup, može se uzeti ili obrazac iz zajedničkih/općih misa za mučenike (praeter Commune martyrum) ili iz zajedničkih/općih misa za pastire... (aut Commune pastorum).

Uz to, osim zajedničkih/općih obrazaca (praeter Communia) koji osvjetljuju osobit značaj svetosti (npr. mučenikâ, djevicâ, pastirâ itd.) uvijek se mogu uzeti i zajednički/opći obrasci (etiam Communia) svetaca i svetica koji govore općenito o svetosti...

Ako molitve nad prinosima i popričesne nisu vlastite, uzimaju se ili iz zajedničkih/općih misa (e Communi) ili iz dotičnog liturgijskog vremena...

Iz Zajedničkog/Općeg slavlja pastira (De Communi pastorum): za biskupa (str. 621)...

Iz navedenog pregleda očito je da je latinsku riječ Commune teško prevesti i da je hrvatski prijevod nesavršen. Commune je imenica nastala od pridjeva i ovdje znači “opći obrazac/obrasci”: opći nasuprot vlastitomu. Kad je obrazac vlastit, svaki svetac ili liturgijski dan ima svoje tekstove, a kad je opći, služi za pojedina istovrsna slavlja: npr. za posvetu crkve (bilo koje) ili za sveca (bilo kojeg iz određene skupine, npr. iz skupine mučenika). Uzmemo li za primjer mučenike, opći obrasci namijenjeni za

njih ne odnose se ni na kojeg mučenika posebno, nego su općeniti i za svakog se mučenika odatle bira obrazac koji se smatra najprikladnijim. Zato mislim da je ovdje točnija i jasnija riječ *opći* nego zajednički.

Uz hrvatski prijevod moguće su još neke primjedbe. Latinskom pridjevu-imenici dodaje se još jedna imenica. Ako bi se prevodilo dosljedno, pod 1) bi bilo: vlastita slavlja (svetih) vremena, pod 2) vlastita svetačka slavlja, a pod 3) zajednička slavlja. Pod 4) i 5) bilo bi zajedničko slavlje... Pod 6) je dodana riječ *misa*, no što kad je u pitanju liturgija časova?

Ni riječ *slavlje* nije sasvim primjerena jer tu je riječ o tekstovima, odnosno obrascima za slavlje. Ako bismo se odlučili za riječ *opći*, najbolje bi bilo, čini se, govoriti o općim obrascima, a kad se misli na pojedini tekst iz nekog obrasca, onda o tekstovima. Prema gornjim brojevima to bi izgledalo ovako: 1) Vlastiti obrasci svetih vremena, 2) Vlastiti obrasci svetaca, 3-6) Opći obrasci.

Sličnih bi se primjera još našlo. Glavni je cilj objavljivanja ovih bilježaka probuditi zanimanje za novo priređivanje misala koje je u tijeku. Ako što od ovdje izloženoga bude u novom izdanju, bit će ovo svojevrsni komentar, a za drugo će biti naznaka kako je također moglo biti, ali je nađeno drugo rješenje. Ovim se također žele potaknuti slična razmišljanja o pitanjima koja se susreću.